

## PRAGMATIZÁCIA ŠTYLISTIKY<sup>1</sup>

ALENA BOHUNICKÁ

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko

BOHUNICKÁ, Alena: Pragmatization of stylistics. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2020, Vol 71, No 2, pp. 281 – 291.

**Abstrakt:** The pragmalinguistic approach to the relationship between language and human is also reflected in the stylistic research. In this paper, we aim to clarify the sense of pragmatization in stylistics and outline the new stimuli for such a perspective. This goal assumes a brief analysis of implementations of pragmatic ideas in distinct Slovak stylistic paradigms and a presentation of a perspective for further reflections. We understand pragmatization in stylistics as a change of the interpretative model of language; a shift away from perception of language in the frame of an instrumental paradigm towards the perception of linguistic activity as social action. When clarifying the specificity of the language activity, which we call social action, we will apply H. Arendt's ideas in her theory of action, specifically on the distinction between the terms *labor*, *work* and *action*. In line with the pragmalinguistic focus on a cognition of the human from the language perspective, and referring to the Arendt's concept of the self-manifestation in speech, we find an anthropic approach to the language style and the authenticity as its most significant characteristics (especially in regard to public sphere) as viable for current stylistics.

**Key words:** pragmatization in stylistics, anthropological linguistics, language action, social interaction, metaphor, style, authenticity

Často citovaný výrok Georga-Luisa Leclerca Buffona „štýl je človek samotný“ (Buffon, 1894, s. 43) nás upozorňuje na skutočnosť, že štýl k človeku neoddeliteľne patrí, nie je aplikáciou niečoho (modelov, vzorov, faktov, poznatkov, pravidiel a pod.), čo stojí mimo neho.<sup>2</sup> Vzájomná podmienenosť človeka a jazyka je dnes ústrednou témou lingvistickej pragmatiky (porov. Dolník, 2018). Juraj Vaňko vo svojom „vlajkovom“ príspevku na konferencii s názvom *Obraz človeka v jazyku* (2013) výstižne zastrelil problematiku, ktorou sa zaoberá lingvistická pragmatika, označením „antropologická lingvistika“. Jej súčasťou sú vedecké smery, lingvistické teórie a koncepcie, ktoré spája záujem o otázku vzťahu človeka a jazyka (Vaňko, 2014, s. 11).

<sup>1</sup> Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0176 *Sociálna inklúzia kultiváciou používania jazyka*.

<sup>2</sup> A treba dodať, že Buffon nemieri svojím výrokom k expresívnej povahe štýlu, ako to o niečo neskôr vidíme u Ch. Ballyho v práci *Traité de stylistique française* (Bally, 1923).

Pochopiteľne, dynamiku v štylistike (podobne ako v iných jazykovedných subdisciplínach) posledných dekád živia hlavne myšlienkové tendencie späté s komunikačno-pragmatickým obratom; počiatkom takéhoto smerovania bolo, že v prácach našich štylistikov sa objavovali odkazy na poznatky z teórie rečovej činnosti, teórie rečových aktov či teórie textu (porov. aj Horváth, 2016, s. 41). Túto cestu naznačuje už na prelome 80. a 90. rokov aj Ján Horecký, ktorý navrhuje typológiu výpovedných aktov<sup>3</sup> a aplikuje ju pri analýze publicistických, odborných či umeleckých žánrov (Horecký, 2000). V súlade so zameraním teórie rečovej činnosti venuje v rámci týchto analýz pozornosť aj dialogickým (a aj hovoreným) žánrom, teda takej komunikácii, kde sa predpokladá vzájomná súčinnosť hovoriaceho a počúvajúceho (Horecký, 2000, s. 100). Vo svojej koncepcii Ján Horecký pripisuje veľký význam intencii výpovedných aktov, teda zámeru pôsobiť na adresáta, túto zložku absolutizuje ako obsah každého výpovedného aktu. Sústavu jeho komunikačno-pragmatickej koncepcie, ktorú uplatňuje aj pri výklade štylistických javov, rozvíjajú pojmy ako komunikačný zámer, komunikačný plán,<sup>4</sup> komunikačná stratégia či komunikačný postup (Horecký, 1982, s. 34 – 36).<sup>5</sup> Komunikačno-pragmatické smerovanie v našej štylistike výrazne silnie v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, obširnejšie tento trend nachádzame v práci Daniely Slančovej (v učebnici *Praktická štylistika*, 1996, s. 63 – 110) či Jany Hoffmannovej (*Štylistika a... súčasná situace stylistiky*, 1997, s. 96 – 102). Autorky vyberajú tie pragmatické teórie a pojmy (rečový akt, presupozície, implikatury, princíp kooperácie a konverzačné maximy či princíp zdvorilosti), ktoré by mohli byť aplikované aj pri vysvetľovaní štylistických javov. Predstavy J. Hoffmannovej a D. Slančovej o novej štylistike sú zhodné v tom, že obe autorky vnímajú atomizáciu štylistického bádania a perspektívu vidia v metodológii štylistiky založenej na integračnej funkcii štýlu (Hoffmannová, 1997, s. 175). O takúto novú, interdisciplinárnu štylistickú koncepciu založenú na integračnej funkcii štýlu sa pričiniť D. Slančová (2003). Podľa nej je štýl ako spôsob verbálnej interakcie komplexnou kvalitou existujúcou v komunikačnom akte ako v základnej jednotke verbálnej interakcie (Slančová, 2003). Pri rozložení štýlu ako komplexnej kvality

---

<sup>3</sup> V definícii pojmu „výpovedný akt“ možno vidieť základnú štruktúru rečového aktu, teda lo-kučnú, ilokučnú a perlokučnú zložku: „Výpovedný akt je základná komunikačná (z hľadiska výsledku textová) jednotka, ktorou sa niečo vypovedá o skutočnosti, ktorá nesie propozíciu (obsah) výpovede ako základného komunikačného aktu a ktorou sa *pôsobí na stav vedomia* adresáta a prípadne sa *vývoláva* jeho slovná alebo fyzická reakcia“ (Horecký, 2000, s. 14). Medzi základné typy výpovedných aktov patria explikatívne, naratívne a direktívne výpovedné akty (Horecký, 2000, s. 14), ale v ďalšom výklade na iných miestach autor spomína i ďalšie (napríklad informačný, argumentačný výpovedný akt).

<sup>4</sup> Chápaný ako postup potrebný na dosiahnutie zámeru, napríklad čím začať, aké prostriedky používať, na ktorom mieste vložiť metajazykové prostriedky usmerňujúce interpretáciu na strane príjemcu a pod.

<sup>5</sup> Pojem „komunikačný postup“ sa u Horeckého chápe v súlade s Mistríkovým pojmom slohový postup (Horecký, 1982, s. 34 – 36).

komunikačného aktu na jednotlivé zložky identifikuje autorka ako jeden z aspektov štýlu aj pragmaštylistický aspekt<sup>6</sup> a z neho odvodzuje pragmaštylistiku ako jednu zo subdisciplín interdisciplinárne poňatej štylistiky (Slančová, 2003, s. 214). Pragmaštylistický aspekt v tejto koncepcii zahŕňa: komunikačné ciele, zámery, funkcie a účinky, efektívnosť komunikácie, komunikačné stratégie a presupozície (Slančová, 2003, s. 215).<sup>7</sup> V novšej práci (Slančová, 2019) autorka dopĺňa a spresňuje svoju koncepciu a v rámci nej aj vymedzený pragmaštylistický komponent: „Pragmaštylistika reflektuje pragmaštylistickú informáciu, ktorá sa realizuje ako dôsledok komunikačnej ilokúcie a perlokúcie. Skúma teda štylistický výsledok variability cieľov, zámerov, funkcií komunikačného aktu, komunikačných postojov a stratégií, ako aj účinkov komunikácie“ (Slančová, 2019, s. 616). D. Slančová pracuje s tradičným termínom štyléma, ktorý je existenčne spätý so sústavou pojmov systémovej lingvistiky a základnou opozíciou langue a parole. Tomuto termínu však dáva nový, pragmaticky motivovaný obsah: „V koncepcii interaktívnej štylistiky pokladáme štylému za kognitívno-pragmatickú jednotku štylistickej a štylovej kvality“ (Slančová, 2019, s. 612).

Z pragmatického hľadiska pristupujú k uchopeniu štýlu Oľga Orgoňová a Juraj Dolník (2010, s. 166 – 183). Pragmatická štylistika v tomto poňatí nadväzuje na etnometodologické východiská, pričom ústredným pojmom je sociálna interakcia: štýl, ktorý hovoriaci uplatňuje so zreteľom na aktuálnu komunikačnú situáciu, charakterizuje istú jazykovú činnosť, ktorá sa realizuje v rámci istého typu sociálneho konania. Štýl sa tu definuje ako sociálne relevantný spôsob realizácie jazykovej činnosti (Orgoňová – Dolník, 2010, s. 166), pričom ako sociálne relevantný sa chápe taký spôsob realizácie, ktorý má pre interaktantov istý význam, zmysel. Práve týmto zmyslom je motivovaná štylistická diferencovanosť komunikátov (ibid.). Pragmatická štylistika v tomto duchu sa ďalej rozvíja v koncepcii interakčnej štylistiky (Orgoňová – Bohunická, 2018).

Komunikačno-pragmatická orientácia v štylistike nie je záležitosťou posledných desaťročí a neprichádza zvonka, ako by sa mohlo zdať, ale vo vnútri štylistiky hibernovala už v období, keď teória rečových aktov ešte nemohla mať na tunajšiu lingvistiku priamy vplyv. Možno dokonca tvrdiť, že pragmalingvistické uvažovanie nepredstavuje v štylistike zlom, ale ide o inherentnú dispozíciu predmetu (porov. i Kořenský, 2001, s. 32 – 36; Orgoňová, 2018, s. 96), ktorý sa svojou podstatou vymyká schematizácii. O tom svedčia napríklad aj práce Františka Míka, ktorý pri všetkej vôli využiť interpretačný potenciál systémovolingvistického modelu jazyka priznáva, že štylistické normy sa nedajú zredukovať na príslušnosť k langue či paro-

---

<sup>6</sup> Popri psychoštylistikom, socioštylistikom, textovoštylistikom, paralingvoštylistikom a lingvoštylistikom aspekte.

<sup>7</sup> Obe autorky si uvedomujú hrozbu eklekticismu takéhoto prístupu, nevnímajú ho však negatívne; J. Hoffmannová v tomto prístupe vidí výraz eklekticismu doby (Hoffmannová, 1997, s. 175).

le (Miko, 1947, s. 461). Štýl ako predmet výskumu nespĺňa podľa neho požiadavku vymedzenia pevných hraníc, a tak vidíme v celej Mikovej práci presahy smerom k pragmatike, antropológii či sociológii. Sám autor považoval svoje myšlienky z hľadiska metodologickej čistoty za takpovediac nelegálne, pretože si uvedomoval, že ich rozvíja mimo zorného uhla štrukturalizmu, ktorý tvoril teoreticko-metodologický rámec jeho výrazovej teórie štýlu. Avšak bol presvedčený, že štýl je už raz taký. Dávno predtým, ako F. Miko postavil základy výrazovej koncepcie štýlu (s analýzami hlavne na monologických literárnych textoch), venoval sa aj dialógu a dialogickosti (Miko, 1947). V roku 1969, teda v decéniu, keď bola publikovaná práca Johna L. Austina *How to do things with words* (1962; v slovenskom preklade *Ako niečo robiť slovami* z roku 2004), ktorá sa stala klasikou lingvistickej pragmatiky, hovorí F. Miko suverénne vo svojom výklade o dialógu ako o rečovej akcii (Miko, 1969, s. 38). V tomto období ešte neexistoval slovenský ekvivalent k termínu „speech act“ (slov. rečový akt; nebol ešte uvedený ani Horeckého termín výpovedný akt, ktorý spomíname vyššie). Samotná výrazová kategória *operatívnosti* bola v tejto staršej fáze vývinu výrazovej koncepcie nazývaná aj ako *akčnosť výrazu* (Miko, 1969). Termín vystihoval dve skutočnosti, na ktoré F. Miko poukazuje v rôznych svojich prácach (Miko, 1969; Miko, 1982): 1) jednak hovoriaci vykonáva rečové činnosti ako oznam, hodnotenie a výzva (ktoré sú zachytené aj ako samostatné výrazové kategórie rozvíjajúce operatívnosť výrazu); 2) jednak príjemca prehovor nielen „prijíma“, ale vždy naň nejakým spôsobom reaguje; ako hovorí F. Miko: „skutočnosť v texte má pôsobiť operatívne či mobilizačne na príjemcu a viesť k istej akcii alebo zmene (k akcii príjemcu smerom navonok, k zmene vo vnútri vlastnej osobnosti: pragmatický či „výchovný“ aspekt)“ (Miko, 1982, s. 62). Miko takto zachytáva štruktúru rečovej akcie, ktorá je dnes pod vplyvom prác z teórie rečových aktov známa prostredníctvom pojmov ilokučný akt a perlokučný akt. Pre chápanie samotného štýlu u F. Miko je určujúce, že štýl nie je len osobitosť textu v zmysle pasívnej danosti, ale štýlu pripisuje Miko aktívnosť a zámernosť, keď hovorí, že štýl je „teleologický a pragmatický pojem, pojem komunikačný“ (Miko – Popovič, 1978, s. 133).

Podoby pragmatizácie štylistiky (nie len tej slovenskej, ktorej evidenciu sme tu stručne podali) poukazujú na uplatnenie dvoch odlišných možností: jednou je zotrvanie pri klasickej modeli jazyka (inštrumentálne poňatie jazyka, dichotómia *langue – parole*), pričom posun spočíva v modifikácii tohto modelu, v prenesení výskumného ťažiska na ďalšie aspekty výskumného predmetu (na *parole*, kontext, verbálnu komunikáciu a psychologické a sociálne aspekty komunikácie) a v konštituovaní čiastkových disciplín. Inou možnosťou je opustenie tradičnej teoretickej bázy z dôvodu, že táto sa ukazuje ako nekonzistentná a empiricky neudržateľná vzhľadom na nové javy, ktoré sa včlenili do predmetu skúmania (porov. Dolník, 2013, s. 249). Opustenie tradičnej teoretickej bázy súvisí so zmenou samotnej východiskovej predstavy o jazyku a s tvorbou nového interpretačného modelu jazyka. Takéto riešenie

súvisí so zmenou poznávacej paradigmy.<sup>8</sup> Jan Kořenský (2001) uvažuje ako metodológ o pragmatizácii štylistiky v súlade s druhou načrtnutou možnosťou, v ktorej hlavnými charakteristikami interpretačného modelu reči sú procesualnosť a interakčnosť. Autor vymedzuje štyri atribúty súčasnej pragmatickej štylistiky (Kořenský, 2001, s. 32 – 36; porovnaj aj Orgoňová, 2018, s. 96 – 97): 1) vyvážené sa venuje pozornosť hovoriacemu i recipientovi; 2) výskumy textu sa rozširujú so zreteľom na hovorený text; 3) pozornosť sa presúva od statických produktov komunikácie k zachytávaniu procesualnej stránky komunikácie; 4) idea interakčného vymedzenia reči (porovnaj vyššie) vylučuje inštrumentalistické zaobchádzanie s „hotovými“ prostriedkami komunikácie, do popredia sa stavia ich emergentnosť.

Pri objasnení posunu v štylistickom bádaní, ktorý môžeme nazvať pragmatizácia v štylistike v duchu druhej spomínanej možnosti (zmena interpretačného modelu jazyka) a teda v rámci poznávacej paradigmy s interakčným uchopením reči, sa oprieme o idey Hannah Arendtovej v jej koncepcii činnosti (Arendtová, 2009). H. Arendtová rozpracúva v rámci svojej filozofie pojem činnosti ako jednu z podmienok života. Rozlišuje tri druhy ľudskej činnosti, ktoré označuje anglickými výrazmi *labor* (v slovenčine mu zodpovedá ekvivalent *práca*), *work* (*zhotovovanie*) a *action* (zodpovedajúci slovenský výraz je *konanie*).

(1) *Práca* zodpovedá činnosti človeka ako biologickej bytosti spätjej s prírodou. V procese svojho rastu, látkovej výmeny a iných biologických procesov si človek prácou zabezpečuje základné životné potreby. Práca je činnosť motivovaná biologickým životom a jej výsledky sú určené na spotrebu. (2) *Zhotovovanie* je činnosť, ktorou sa človek prejavuje ako bytosť do istej miery autonómna vo vzťahu k prírode. Človek je síce tvor závislý od prírody, ale v evolučnom procese nadobudol danosti, vďaka ktorým sa vymaňuje z prírodného sveta a zhotovuje umelý svet vecí, artefaktov – a v tomto svete je doma. Tento svet je však ontologicky odlišný od človeka ako prirodzenej bytosti, vzťah medzi človekom a svetom vecí je subjektovo-objektový, sú to dve samostatné entity. Základnou podmienkou činnosti v zmysle zhotovovania je odkázanosť ľudskej existencie na predmetnosť a objektivitu (ibid., s. 15). Zhotovovanie je aktivita orientovaná vždy na určité „dielo našich rúk“, pričom týmto dielom

---

<sup>8</sup> J. Kořenský rozlišuje v západoeurópskom myslení dve poznávacie paradigmy vzhľadom na vzťah pojmov reč, rečová komunikácia, subjekt a sociálne vzťahy (Kořenský, 2004, s. 71 – 75). V rámci prvej paradigmy je východiskovým pojmom subjekt a z neho sú konštruované ďalšie pojmy (aj reč a komunikácia, sociálne vzťahy), ktorých zodpovedajúce koreláty sa chápu ako výsledok pôsobenia subjektu. „Verbální komunikace je projevem a prostředkem sociálního působení jedince, lidského subjektu“ (Kořenský, 2004, s. 71). Takáto paradigma priamo predpokladá inštrumentalistické chápanie jazyka/reči ako „subjektívnych a intersubjektívnych predpokladů verbální komunikace“ (Kořenský, 2004, s. 71). V intenciách druhej paradigmy sa mení východisková predstava o reči: opúšťa sa predstava reči ako inštrumentu, reč sa interpretuje procesualne ako interakcia. V procese komunikácie sa konštruuje komunikant nie len vo vlastnom komunikačnom zmysle, ale širšie, v zmysle každej ľudskej interakcie (v sociálnom, psychologickom, ekonomickom... zmysle), v reči jedinec vytvára seba i druhého jedinca, vytvára svoju ľudskú i medziľudskú skutočnosť (Kořenský, 2004, s. 74).

môže byť aj samotný pracovný nástroj (náčinie), ktorým človek zhotovuje vo vzťahu k prírode sekundárny, predmetový svet a ktorý reprezentuje zároveň prostriedok oslobodenia sa človeka z prírodného určenia. (3) Napokon *konanie* je činnosť, ktorá sa odohráva priamo medzi ľuďmi, bez sprostredkujúcich vecí, materiálov a matérií. Základnou podmienkou tohto druhu činnosti je pluralita, ktorá je podstatou spoločenského bytia človeka, jeho účinkovania v tomto svete. A pokiaľ žijeme v pluráli (Arendtová, 2009, s. 11), zmysel má podľa Arendtovej len to, o čom môžeme spolu navzájom hovoriť, čo osvedčuje svoj zmysel v prehovore. Človek žije medzi inými ľuďmi a pre nich, pričom všetci sú totožní a zároveň pozoruhodní svojím spôsobom, rovní a rozdielni, rovnakí a iní. To je zároveň fakt, ktorý je v základe potreby dorozumievať sa a porozumieť. Bez existencie plurality zahŕňajúcej rozdielnosť by nebolo potrebné komunikovať ani konať. Zároveň sa táto rozdielnosť najzreteľnejšie prejavuje v hovorení a konaní, aj preto môžeme spolu s Arendtovou povedať, že ide o činnosti, ktoré predstavujú „seba-ukazovanie“ bytosti (Arendtová, 2009, s. 225), činnosti vedúce k identite a identifikácii subjektu. Hovorením a konaním človek zároveň odpovedá na otázku: Kto si? Hovorenie je tak činnosť, ktorá neslúži na informačné účely (túto úlohu by mohol naplniť a naplnia hocikjaký symbolický jazyk), ale činnosť, v ktorej sa stáva človek zjavným. Hovorenie je jedinou činnosťou, pomocou ktorej je človek schopný stať sa zrozumiteľným a poznateľným pre druhého.

Tradičná teoretická predstava o jazyku, ktorá zasahuje aj tradičnú funkčnú štylistiku, je založená na antropomorfickom inštrumentalizme a vyviera zo skúsenosti s predmetným svetom a nástrojmi, ktoré vedú k jeho *zhotoveniu*. V súlade s touto skúsenosťou sa v bežnom jazyku i metajazyku metaforizuje jazyk ako nástroj zhotovený na účely definované subjektom, používateľom jazyka. Jazyk podľa tejto tradičnej predstavy možno definovať spolu s J. Kořenským takto: „Jazyk je instrument s potenciálne definovanými funkciami, užívateľ stojí pred objektom (tzv. vnější skutečností), vůči nemuž instrumentu užívá“ (Kořenský, 1998, s. 87). V štylistickom bádani poznačenom touto predstavou o jazyku (nazvime ju pracovne v súlade s rozlíšením druhov činnosti „zhotovovacia paradigma jazyka“) sa to prejavuje v orientácii na *cieľavedomý spôsob vyjadrovania* a zámerné narábanie s jazykom. Porovnajme klasickú definíciu štýlu u J. Mistríka ako spôsob prejavu, ktorý vzniká cieľavedomým výberom, zákonitým usporiadaním a využitím jazykových a mimojazykových prostriedkov (Mistrík, 1985, s. 419). Zhotovovaciu paradigmu inštrumentálnou predstavou o jazyku vedie základná idea, že jazyk a človek existujú samostatne a hovorenie (vyjadrovanie sa) je používanie hotového nástoja, pričom úlohou štylistiky je poskytnúť používateľovi poznatky na „kvalifikované narábanie s týmto nástrojom“ (porov. aj Dolník, 2018, s. 13). Táto predstava má mnohé ďalšie implikáty v tradičnej štylistickej teórii. Jedným z nich je predstava o relatívnej stálosti jazyka a jazykových útvarov, vďaka čomu môžu tento nástroj zdieľať v rovnakej miere viacerí (používatelia). V tradičnej štylistike sa to transformuje do preceňovania opakovateľnosti a pravidelnosti v súvislosti so štýlom, abstrahovania a vyobrazenia štýlov



ako modelových štruktúr (porov. Findra, 2004). S tým súvisí predstava o existencii vzorov či modelov, ktoré vystihujú vlastnosti, ktorými sa vyznačuje štylistický útvar v želanej podobe ako výsledok, s ktorým je zhotoviteľ spokojný. Používateľ jazyka štylizujúci svoj prejav je v tejto paradigme ako zhotoviteľ, ktorý si na začiatku procesu zhotovovania sprítomňuje model predmetu, ktorý má byť vytvorený. Podľa O. Orgoňovej „oná objektivistická generalizovaná deskripcia funkčných štýlov korešponduje aj s ponímaním sily modelovosti a homogénosti funkčného štýlu (a jeho žánrov), ktorých stavba je povýšená na úroveň zákona – ide o zákonité usporiadanie“ (Orgoňová, v tlači). Nástrojová predstava lokalizuje jazyk do centra nielen bádateľskej, ale aj používateľskej pozornosti. Používateľovi je pripísaná rola zhotoviteľa, a tak nesie zodpovednosť za to, ako jazyk vyzerá. Funkčnoštylistické koncepcie sa upriamili v duchu zakladateľských ideí Pražskej školy na klasifikáciu štýlov v rámci spisovného jazyka, nespisovná vrstva národného jazyka ostala mimo obzoru štylistiky, a to aj preto, že funkčná štylistika mala jazykovokultúrnu úlohu.<sup>9</sup>

Kľúčové pojmy pragmatizmu ako účelnosť, funkčnosť by mohli zväzdať k tomu, že práve so zdôrazňovaním funkčného aspektu jazyka, zámeru ako štýlo-tvorného činiteľa a štýlu ako komunikačnej záležitosti sa usúvzťažní pragmatizácia v štylistike. To však nie je výstižné, pretože funkcia, zámer, takisto situácia a kontext (aj adresát a jeho znalosti) boli od počiatku konštitutívne pre tradičnú štylistiku (porov. vyššie citované presvedčenie J. Kořenského o inherentnej pragmatickej dispozícii štýlu). Pragmatizáciu v štylistike vnímame ako posun samotnej predstavy o jazyku mimo rámca „zhotovovacej“ paradigmy (nástrojového poňatia jazyka) smerom k chápaniu jazykovej činnosti v zmysle sociálneho *konania* (v duchu vyššie uvedeníh druhov činnosti H. Arendtovej). Metaforu jazyka ako nástroja v tomto novom konceptuálnom rámci nahrádzajú iné zobrazenia jazyka/reči: u H. Arendtovej je to metafora tkaniva (Arendtová, 2009, s. 233 – 244).<sup>10</sup> Keďže ide o alternatívu k tradičnému pohľadu na jazyk, táto predstava sa vyznačuje, pochopiteľne, veľkou mierou obraznosti a zároveň naopak: nie je dosť doslovná na to, aby bola prijatá so samozrejmosťou. Je to aj preto, že nekonvenuje s predvedeckou obraznosťou (ako je to v prípade inštrumentálnej predstavy o jazyku). Svojou obraznou povahou však poskytuje stimul na reinterpretáciu povahy a podstaty jazyka.

V metafore tkaniva, ktorú ponúka H. Arendtová pri vysvetľovaní úlohy reči v súkromnom i verejnom živote človeka, sa upúšťa od reifikačného pohľadu na ja-

---

<sup>9</sup> Na neadekvátnosť spojenia spisovnosti a štýlovnosti aj v rámci funkčnej štylistiky systematicky upozorňovali Marie Čechová a Marie Krčmová (napr. Čechová, 2013; Krčmová, 2013).

<sup>10</sup> V tejto súvislosti stojí za pozornosť aj trhová konceptualizácia jazyka u Pierra Bourdieua, ktorej sa podrobnejšie venujeme v práci *Metaforika činnostného aspektu jazyka* (Bohunická, 2014). Sociológ P. Bourdieu rozvíja pri skúmaní fenoménu moci v spoločnosti predstavu komunikácie ako jazykového trhu v priamej konfrontácii so systémovou lingvistikou a ideovo komplementárne s vtedy novým, socio-lingvisticky a pragmaticky orientovaným uvažovaním o jazyku (porov. prácu *Ce que parler veut dire*, 1982; český preklad *Co se chce říct mluvením*, 2014).

zyk a do popredia sa dostáva jeho antropologická a sociálna dimenzia. Hovorením *o niečom* (motivovaným našimi záujmami a cieľmi) zároveň nepriamo a neintenčne objasňujeme druhému, kto sme. K odhaľovaniu toho, kto je hovoriaci ako subjekt, dochádza mimovoľne a nevyhnutne pri každom prehovore. Ľudia do svojho konania a prehovoru, v ktorom sledujú vlastné záujmy a ciele, vkladajú i samých seba vo svojej osobnej neopakovateľnosti a to má určité dôsledky na priebeh konania, pričom tieto dôsledky už nie sú vopred určené motívmi ani cieľmi hovoriaceho. Toto „seba-ukazovanie“ či „seba-odkrývanie“ je síce vo vzťahu k tematizačnej a influenčnej stránke (predmet a ciele) sekundárnym zmyslom rečového konania, ale tvorí integrálnu súčasť prehovoru. Primárny komunikačný priestor určený predmetom prehovoru a cieľom hovoriaceho je tak zaplavený bujným priestorom odlišnej sféry, a to systémom vzťahov, ktorý vzniká zo samotných činov a slov a v ktorom sa ľudia cez veci, ktoré tvoria predmet komunikácie, obracajú priamo na seba navzájom a oslovujú sa (Arendtová, 2009, s. 235). Túto sféru nazýva Arendtová tkanivom vzťahov a ľudských záležitostí (Arendtová, 2009, s. 236). Počiatok každého nového konania či prehovoru je vpradením do existujúceho systému vzťahov. Nejde však o čisto vzťahovú dimenziu komunikácie orientovanú perspektívne; v etnometodologickej terminológii by sme mohli povedať, že tu nejde o sociálne vzťahy ako interakčný produkt. Arendtovej tkanivo má retrospektívny význam. Svoj prehovor ako osobitné vlákno votkáme do existujúceho tkaniva, ktoré sme sami nevytvorili, existuje tu bez ohľadu na naše konanie a skôr, než náš prehovor mohol začať. To je dôvod, prečo nemôžeme svoje úmysly, zámery a ciele ako hovoriaci nikdy uplatniť v ich čistote; ich realizácia je ovplyvnená protichodnými cieľmi a záujmami existujúcimi v tkanive vzťahov už pred naším konaním a prehovorom.

Ak v zhotovovacej paradigme možno za produkt komunikácie považovať realizáciu vopred určených cieľov (a funkčné štýly sú vedené touto predstavou), v paradigme predstavujúcej reč ako sociálne konanie má produkt komunikácie korelát v obraze, ktorý sa viaže na hovoriaceho a ktorý je výsledkom interpretácie recipienta. V pojmosloví H. Arendtovej ide o „príbeh“, ktorý na základe retrospektívneho pohľadu na rečové konanie subjektu môžeme vyrozprávať o ňom samotnom. Môžeme len metaforicky hovoriť v inštrumentáli o tom, že človek sa prejavuje rečou; doslovne sa prejavuje, teda ukazuje v obraze zanechanom v reči. Hoci je seba-ukazovanie sekundárnym zmyslom komunikácie, Arendtová považuje tento obraz (príbeh) za hlavný produkt komunikácie, pretože to, čo z konania a hovorenia pretrvá, nie sú impulzy ako koreláty komunikačných cieľov, ktoré uviedli použitie jazyka do pohybu, ale príbehy/obrazy, ktoré hovoriaci a konajúci subjekt zapríčinil. Pohľad na aktéra komunikácie sa tu presúva z roly tvorcu (zhotoviteľa v zhotovovacej paradigme) do roly postavy, okolo ktorej sa vytvára príbeh bez toho, aby bolo možné pripísať niekomu autorstvo; tento príbeh nikto nevymyslel (Arendtová, 2009).

Proces zhotovovania (a proces štylizácie v tradičnej štylistike) je poznačený modelom (modelovými štruktúrami), predstavou, ktorú tvorca má predtým, než za-



čne tvorí produkt. Naproti tomu z pragmatických pozícií a v nadväznosti na uvažovanie H. Arendtovej musíme pripustiť, že zmysel rečového konania, či ide o verejné alebo súkromné, či sa ho zúčastnia dvaja alebo viacerí aktéri, sa ozrejmi až po tom, ako sa rečová interakcia ukončí, nezriedka až s odstupom času. Zapletení do tkaniva vzťahov a ľudských záležitostí, ponorenie do rečového procesu, nepoznáme plný význam toho, čo sa v reči udialo. Ten vidíme až pri revízii rečového diania.

Arendtovej úvahy konvenujú s pragmatickou zmenou perspektívy na komunikáciu: z perspektívy hovorenia na perspektívu porozumenia. „Pohľad z tejto perspektívy je zdôvodnený predstavou o prascéne komunikácie, podľa ktorej túto scénu necharakterizuje blízkosť, dôvernosť členov spoločnej kultúry, ale práve naopak: profiluje ju dištančnosť, cudzosť jej príslušníkov, takže kľúčovou stránkou komunikácie je interpretácia“ (Dolník, 2018, s. 80). Podľa Arendtovej človek sa pohybuje v mnohosti jedinečných bytostí a v tejto špecifickej ľudskej situácii „otázku, kto niekto je, implicitne objasňujú jak slova, tak činy. Ale (...) k objasneniu otázky, kto niekto je, se očividně lépe hodí slova než činy“ (Arendtová, 2009, s. 229). Zmysel rečovej činnosti nie je vo vytváraní rečových produktov, ale v ukazovaní a aktualizovaní bytosti. Štylistický aspekt takejto aktualizácie tvoria diferencované spôsoby rečového konania, ktorými sa subjekt prispôbuje interakčným podmienkam so zreteľom na vlastnú pôvodnosť.

## ZÁVER

Pragmatické vysvetľovanie jazyka sa zo súčasného hľadiska chápe ako poznanie človeka v jazyku. Odozvu tohto prístupu nachádzame aj v štylistickom bádani, keď sa okrem iného priamo zdôrazňuje potreba štylistickej metodológie, ktorá stojí popri iných pilieroch aj na antropocentrickom základe (Gajda, 2006).<sup>11</sup> Zmyslom diferencovaného spôsobu vyjadrovania je i aktualizácia seba, ktorú človek zanecháva v reči, hoci nemožno hovoriť o výsledku intencného jazykového správania. Tieto myšlienky nás v štylistickej perspektíve posúvajú k antropickému uchopeniu štýlu, avšak bez odkazu k expresivistickým či subjektivistickým koncepciám. Nejde o vymedzenie štýlu ako osobitého vyjadrenia jednotlivca (o výraz jeho psychiky). Antropickosť štýlu vnímame v kontexte jeho sociálneho uplatnenia. Aktualizácia subjektu ako nepriamy dôsledok istého spôsobu hovorenia (na strane hovoriaceho) a interpretácie štylistického pôsobenia (na strane príjemcu) nesie sociálny význam, identifikuje človeka a vedie k jeho pochopeniu a porozumeniu. Antropické uchopenie štýlu nás ďalej vedie k pojmu autenticity ako podstatnému znaku štýlu. Z tohto pohľadu úsilie tradičnej štylistiky o redukovanie takého variabilného a menlivého javu ako je štýl na niekoľko modelových štruktúr bez zdôraznenia významu autentického jazy-

---

<sup>11</sup> Podľa S. Gajdu je potrebné aplikovať v štylistike metodológiu na báze expanzionizmu, neofunkcionalizmu, antropocentrizmu/kulturalizmu, interpretacionizmu (Gajda, 2006, s. 23).

kového správania sa zdá byť extrémom. Pojmom autenticity však nepresúvame štylistické badanie do súkromnej sféry, ani do subjektívneho sveta hovoriaceho. Popri autenticite v zmysle prirodzenosti (s prvkom neuvedomovanosti, nezámernosti; tá sa zohľadňuje v štylistickom badaní napríklad orientáciou na prirodzenú, bežnú reč; porov. Piatková, 2017) zdôrazňujeme prvok pôvodnosti. Autenticita v zmysle pôvodnosti sa zúročuje práve vo verejnej sfére, kde sa ukazuje skutočnosť sveta v pluralite pohľadov a spôsobov uchopenia totožného (Arendtová, 2009, s. 75). To, čím je autenticita vo verejnom priestore zatlačaná, nie je konvenčnosť (a teda nepopierame dôležitosť štylistických noriem), ale masovosť. Masové reprodukovanie štylistických prvkov (v extrémnej podobe klišé, fráзовitosť, napodobňovanie vzorov) najviac znemožňuje, aby bol niekto videný alebo počutý.

### Bibliografia

- ARENDOVÁ, Hannah: *Vita activa: neboli O činném živote*. Preložil V. Němec. Praha: Oikoymenth 2009. 432 s.
- AUSTIN, John Langshaw: *Ako niečo robiť slovami*. Preložil D. Kamhal. Bratislava: Kalligram 2004. 184 s.
- BALLY, Charles: *Traité de stylistique française*. Paris: Librairie Klincksieck 1923.
- BOHUNICKÁ, Alena: *Metaforika činnostného aspektu jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2014. 123 s.
- BOURDIEU, Pierre: *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard 1982. 244 s.
- BUFFON, Georges-Louis Leclerc: *Discours sur le style*. Paris: Librairie Ch. Delagrave 1894. 48 s.
- ČECHOVÁ, Marie: *Kodifikace a styl*. In: *Stylistika v kontextu historie a současnosti*. Eds. K. Klímová – I. Kolářová – M. Tušková. Brno: Masarykova Univerzita 2013, s. 13 – 19.
- DOLNÍK, Juraj: *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. 2. vydanie. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2013. 376 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2018. 198 s.
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- GAJDA, Stanislav: *Stylistika interakcyjna/konwersacyjna – co zacz?* In: *Style konwersacyjne*. Ed. B. Witosz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2006, s. 21 – 29.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: *Stylistika a...: současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia 1997. 200 s.
- HORECKÝ, Ján: *Spoločnosť a jazyk*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1982. 106 s.
- HORECKÝ, Ján: *O jazyku a štýle kriticky aj prakticky*. Prešov: Náuka 2000. 161 s.
- HORVÁTH, Miloš: *Štylistika súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 206 s.
- KOŘENSKÝ, Jan: *Dvě poznámky k problému metafory v jazyce vědy*. In: *Proměny myšlení o řeči*. Eds. A. Macurová – O. Uličný. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1998, s. 87 – 91.
- KOŘENSKÝ, Jan: *Stylistika a pragmatika*. In: *Stylistyka a pragmatyka*. Ed. B. Witosz. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2001, s. 32 – 37.

KOŘENSKÝ, Jan: Člověk – řeč – poznání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 114 s.

KRČMOVÁ, Marie: Stylistika – disciplína pomezí. In: Stylistika v kontextu historie a současnosti. Eds. K. Klímová – I. Kolářová – M. Tušková. Brno: Masarykova Univerzita 2013, s. 21 – 26.

MIKO, František: Dialóg, dialogičnosť a jazyk. In: Jazykovedný zborník, 1947, roč. 1 – 2, č. 1 – 2, s. 460 – 463.

MIKO, František: Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl. Bratislava: SPN 1969. 292 s.

MIKO, František: Od epiky k lyrike. Štylistické prierezy literatúrou. Bratislava: Tatran 1973. 291 s.

MIKO, František: Hodnoty a literárny proces. Bratislava: Tatran 1982. 372 s.

MIKO, František – POPOVIČ, Anton: Tvorba a recepcia. Bratislava: Tatran 1978. 385 s.

MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: SPN. 1. vydanie 1985, 2. vydanie 1989, 3. vydanie 1997. 582 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Komunikačno-pragmatické východiská slovenskej interakčnej štylistiky. In: Jazykovedný časopis, 2018, roč. 69, č. 1, s. 91 – 100.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Štylistika na Slovensku – od retrospektívy k perspektíve. In: Aktuálne problémy lingvistiky, roč. 5 (v tlači).

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena: Interakčná štylistika. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2018. 207 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj: Používanie jazyka. Bratislava: Univerzita Komenského 2010. 229 s.

PIATKOVÁ, Kristína: Štylistika a každodenná komunikácia. In: Varia 25. Ed. K. Gajdošová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť 2017, s. 333 – 372.

SLANČOVÁ, Daniela: Praktická štylistika. (Štylistická príručka). Prešov: Slovacontact 1996. 176 s.

SLANČOVÁ, Dana: Východiská interaktívnej štylistiky. (Od eklektizmu k integrácii). In: Slovenská reč, 2003, roč. 68, č. 4, s. 207 – 223.

SLANČOVÁ, Daniela: Socioštylistika ako súčasť interaktívnej štylistiky – návraty a perspektívy. In: Jazykovedný časopis, 2019, roč. 70, č. 3, s. 607 – 625.

VAŇKO, Juraj: Antropocentrizmus v jazyku a jazykovede. In: Obraz človeka v jazyku. Ed. J. Vaňko. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2014, s. 10 – 20.